

Reactienota NRD Omgevingsvisie Fryslân

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	2
1.1	Aanleiding	2
1.2	Procedure en rollen	2
1.3	Vervolg	3
1.4	Leeswijzer	3
2.	Zienswijzen	4
2.1	LTO Noord	4
2.2	Wetterskip Fryslân	5
2.3	GGD	6
2.4	Stjoergroep Feangreide	8
2.5	TenneT TSO B.B.	9
2.6	RWE Windpower Netherlands B.V.	11
2.7	Friese Milieu Federatie	12
2.8	Freon	12
2.9	Gemeente Leeuwarden	13
2.10	Gemeente Ooststellingwerf	14
2.11	Gemeente Weststellingwerf	15
2.12	Nederlandse Akkerbouw Vakbond	16
2.13	Rijkswaterstaat	18
2.14	Gemeente De Fryske Marren	18
2.15	Gemeente Heerenveen	19
2.16	Gemeente Súdwest-Fryslân	21
3.	Advies Commissie mer	23
3.1	Lessen uit De Romte Diele en samenhang met (beleids)kaders en ontwikkelingen	23
3.2	Foto van de leefomgeving	24
3.3	Van ambities naar alternatieven	25
3.4	Effectbeoordeling	27
3.5	Toegankelijke en begrijpelijke informatie	29
3.6	De uitvoering van de omgevingsvisie	29

Hoofdstuk 1

Inleiding

In het bestuursakkoord ‘Oparbeidzjen foar Fryslân’ (2023-2027) is opgenomen dat er een vernieuwde versie van de provinciale Omgevingsvisie komt. Voor de Omgevingsvisie moet de provincie de plan-milieueffectrapportage (de procedure van milieueffectrapportage, hierna: plan-mer) doorlopen. Zo krijgt het milieubelang een volwaardige plaats in de besluitvorming doordat in het milieueffectrapport de milieueffecten worden onderzocht van de keuzes die in de Omgevingsvisie worden gemaakt. Fryslân kiest ervoor om ook de sociale en economische impact mee te nemen en het milieueffectrapport uit te breiden tot een Omgevingseffectrapport (OER). Op die manier komen ook de effecten op Brede Welvaart in beeld.

1.1 Aanleiding

De plan-mer is gestart met het opstellen van een Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD). In de NRD staat welke onderwerpen (reikwijdte) in het OER onderzocht worden en met welke diepgang (detailniveau). De NRD beschrijft welke effecten worden onderzocht, welke beleidsalternatieven we bekijken en hoe we dit gaan doen.

De NRD heeft van 27 mei tot en met 8 juli 2025 ter inzage gelegen. Iedereen is in deze periode in de gelegenheid gesteld een officiële zienswijze in te dienen. In totaal heeft de provincie zestien zienswijzen ontvangen. Daarnaast heeft de Commissie voor de milieueffectrapportage (hierna: Commissie mer) op 10 juli 2025 een advies uitgebracht op de NRD. In deze Reactienota reageert de provincie op de ingediende zienswijzen en het advies. We geven daarbij aan welke eventuele aanvullingen of aanpassingen worden meegenomen in het vervolg van de mer-procedure.

1.2 Procedure en rollen

Het volgen van de mer-procedure draagt bij aan een zorgvuldig proces en een goede onderbouwing van de keuzes die gemaakt worden in de nieuwe provinciale Omgevingsvisie. De provincie Fryslân is zowel initiatiefnemer als bevoegd gezag voor de mer-procedure. Het vaststellen van de reikwijdte en het detailniveau doet de provincie vanuit haar rol als bevoegd gezag.

Processtappen in deze mer-procedure:

- Opstellen van de NRD. Deze notitie beschrijft de onderzoeksaanpak voor het OER;
- Ter inzage leggen van de NRD en vragen van een advies van de Commissie mer;
- *Opstellen Reactienota naar aanleiding van zienswijzen en het advies (huidige stap)*;
- Opstellen van het OER;
- Ter inzage leggen van het OER en de ontwerp-Omgevingsvisie en advies vragen aan de Commissie mer;
- Vaststellen Omgevingsvisie.

1.3 Vervolg

We sturen deze Reactienota naar alle indieners van de zienswijzen. De Reactienota geeft een overzicht van de inhoud van de zienswijzen en de reactie van de provincie daarop. Hier is geen bezwaar en beroep op mogelijk.

We hebben *cursief* aangegeven waar onze reactie aanleiding geeft tot aanvullingen of aanscherpingen in het OER (t.o.v. de NRD) en in de Leefomgevingsfoto. Samen met de NRD is hiermee het kader voor het opstellen van het OER duidelijk. Deze aanvullingen en aanscherpingen hebben geen invloed op de hoofdlijnen van het OER. We zien daarom geen aanleiding om de NRD aan te passen.

Als het OER is opgesteld, toetst de Commissie mer het rapport op volledigheid en kwaliteit. De provincie gebruikt het OER en het advies van de Commissie mer voor het optimaliseren van de Omgevingsvisie. Tenslotte wordt de provinciale Omgevingsvisie definitief vastgesteld, waarbij ook de ingediende zienswijzen op de ontwerp-Omgevingsvisie en het OER worden meegenomen.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 volgt een overzicht van de ingekomen zienswijzen. Per zienswijze volgt een antwoord en toelichting of er aanvullingen of aanscherpingen ten opzichte van de NRD nodig zijn vanwege de zienswijze. In hoofdstuk 3 gaan we in op het advies van de Commissie mer en de aanbevelingen die de commissie in haar advies geeft en hoe we daarmee in het OER en de Omgevingsvisie om willen gaan.

Hoofdstuk 2

Zienswijzen

De provincie Fryslân heeft zestien zienswijzen ontvangen. De zienswijzen zijn ingediend door onder andere gemeenten en belangenorganisaties. In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de ingekomen zienswijzen. We geven per zienswijze een reactie en geven daarbij aan hoe dit meegenomen wordt in het vervolg van de plan-mer. Dit kan bijvoorbeeld zijn door een aanvulling in het OER of een aanscherping van de Leefomgevingsfoto (LOF). De zienswijzen worden behandeld op volgorde van datum van ontvangst.

2.1 LTO Noord

Samenvatting

1. In de NRD worden verschillende termen en titels door elkaar gebruikt als het gaat om het in kaart brengen van effecten.
2. LTO Noord pleit voor een voorkeursalternatief waarin behoud en ontwikkeling van de agrarische sector als een centraal thema geldt.
3. Bij de alternatieven en het voorkeursalternatief moet duidelijk gekwantificeerd in beeld worden gebracht wat het ruimtebeslag is van de voorgenomen ontwikkelingen, zowel voor functieverandering van gronden als voor exploitatiebeperkingen.
4. LTO Noord pleit voor het uitvoeren van een Landbouw Effect Rapportage (LER) naast het OER.
5. Verzoek om, naast het voorkeursalternatief, de vier alternatieven ook te toetsen op (technische) haalbaarheid en kosten.

Antwoord

1. De termen worden in de NRD toegelicht. Ook in het OER zal aandacht zijn voor een heldere begrippenlijst. We zullen zoveel mogelijk eenduidige termen en titels gebruiken.
2. In het scenario/toekomstbeeld Agrarisch Fryslân staan behoud en ontwikkeling van de huidige landbouw (met name melkveehouderij en akkerbouw) centraal. Vandaaruit zijn alternatieven te formuleren voor bijvoorbeeld het invullen van de landbouwhoofdstructuur. Deze alternatieven zullen in het OER worden onderzocht. De keuze van het voorkeursalternatief moet nog plaatsvinden. Hiervoor zullen we de diverse effecten en aspecten van de alternatieven afwegen.
3. Waar mogelijk nemen we in het OER het ruimtebeslag mee van de alternatieve keuzemogelijkheden voor de belangrijkste ontwikkelingen/opgaven (en dus ook van het voorkeursalternatief). In bijlage 2 van de Contourenschets (Opgaven en doelen) geven we voor enkele opgaven al indicatief het mogelijke ruimtebeslag aan.
4. Voor de keuzes op het niveau van een Omgevingsvisie (strategische hoofdlijnen van beleid) geeft het OER een brede, integrale onderbouwing met betrekking tot de diverse relevante aspecten en qua effecten (waaronder landbouw). Op het niveau van een Omgevingsprogramma, dat verder invulling geeft aan de Omgevingsvisie, kan vervolgens een meer gedetailleerde onderbouwing plaatsvinden (bijvoorbeeld in een LER).

5. Het OER toetst of beoordeelt niet de vier scenario's, maar wel de alternatieven (gegenereerd op basis van de scenario's) voor de te maken keuzes voor de Omgevingsvisie (bijv. met betrekking tot de invulling van de landbouwhoofdstructuur). Voor deze alternatieven brengen we in het OER, naast de (brede) milieueffecten, ook de sociaaleconomische effecten in beeld. Haalbaarheid en kosten kunnen in dat kader een rol spelen.

2.2 Wetterskip Fryslân

Samenvatting

1. We adviseren om het voorkeursalternatief aan een mer te onderwerpen.
2. In alle vier conceptalternatieven moet het principe 'Rekening houden met water en bodem' als randvoorwaardelijk uitgangspunt worden opgenomen. Deze kamerbrief is Rijksbeleid en de Algemene wet bestuursrecht vraagt lagere overheden om daar in ieder geval rekening mee te houden. Dit komt niet herkenbaar naar voren in de beschrijvingen van de vier conceptalternatieven, met uitzondering van 'Natuurlijk, groen Fryslân'.
3. De Provincie Fryslân zou met het principe 'rekening houden met water en bodem' een duidelijker richting kunnen schetsen voor het behoud van veen.
4. Er is onvoldoende aandacht en prioriteit voor de zoetwaterbeschikbaarheid in de toekomst. Provincie Fryslân is in de keuzes voor toekomstbestendige zoetwatervoorziening afhankelijk van medeoverheden. Dit geldt voor zowel keuzes die gemaakt worden op en rond het IJsselmeer, als voor keuzes van medeoverheden binnen de eigen provinciegrenzen.
5. Er is onvoldoende aandacht en prioriteit voor het vrijhouden van de 5-10% laagste delen van polders van kapitaalsintensieve functies zodat deze delen kunnen en mogen inunderen in extreem natte omstandigheden. Dit wordt specifiek genoemd in de kamerbrief 'rekening houden met water en bodem'. Door met bouwactiviteiten rekening te houden met deze lagere delen van polders kunnen 'lock-ins' worden voorkomen.
6. Meervoudig ruimtegebruik is cruciaal voor het realiseren van alle opgaven. De aanwijzing van ruimtegebruik heeft invloed op de waterkwaliteit, het watersysteem en waterveiligheid. Dit komt onvoldoende in deze Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) naar voren. Ook worden geen oplossingsrichtingen geboden of kansen hiervoor gesignaleerd.
7. Het is wenselijk om in de Omgevingsvisie vooruit te kijken naar de ontwikkeling van natuurgebieden. Als gevolg van de klimaatverandering is het denkbaar dat natuurdoeltypen in de toekomst geografisch verschuiven. Dit kan consequenties hebben voor de toekomstige inrichting van het watersysteem.
8. Het is wenselijk om in de Omgevingsvisie aandacht te besteden aan de veelvuldiger voorkomende situaties van wateroverlast en droogte. Wetterskip Fryslân zal in de toekomst dergelijke situaties niet altijd kunnen voorkomen. Besef, en daarmee eigen verantwoordelijkheid bij bewoners en bezoekers van onze provincie, is essentieel.

Antwoord

1. Het voorkeursalternatief wordt in zichzelf ook beoordeeld op effecten en doelbereik, dit is onderdeel van de opdracht.
2. De eerste laag van de natuurlijke ondergrond (rekening houden met water en bodem) is voor alle vier scenario's relevant. Bij keuzes in wat in een gebied mogelijk is, kijken wij steeds naar wat de waterhuishouding en de bodem aan kunnen. Wel verschillen de accenten per scenario; we zullen dit waar nodig bij de toepassing van de scenario's verduidelijken. Overigens fungeren de scenario's niet als alternatieven, maar ze kunnen wel alternatieven genereren voor de te maken keuzes. In het OER werken we dit uit en

zullen we geëigende alternatieven voor o.a. water vasthouden en waterberging (klimaatadaptatie) op hun effecten beoordelen.

3. Ook voor het veengebied kijken we naar wat de waterhuishouding en de bodem aan kunnen. In de Contourenschets staat dat we de veenoxidatie beperken door uitvoering van het Veenweideprogramma 2021-2030; de doelen uit dit programma (verminderen bodemdaling en broeikasgassen, klimaatadaptatie, landbouw en natuur) gaan we in de ontwerp-Omgevingsvisie uitwerken, met een onderscheid naar dik en dun veen, klei op veen, en tussen nu, straks (2035) en later (2050). In het OER zullen we dit beoordelen en onderbouwen.
4. In de Contourenschets benoemen we het belang van zoetwatervoorziening en het vasthouden van gebiedseigen water, zeker in het licht van de Deltabeslissing zoetwater en de toekomstige verdeling van IJsselmeerwater; we zijn hierbij inderdaad afhankelijk van medeoverheden. *In het OER zullen we dit nog wat benadrukken. Verder uit te werken in de ontwerp-Omgevingsvisie, met onderbouwing in het OER.*
5. *Dit is een punt voor uitwerking in de ontwerp-Omgevingsvisie, met onderbouwing in het OER.* De Contourenschets wijst in dit verband al op de risico's van wateroverlast, bijvoorbeeld bij een lage ligging in een polder. Buitendijkse of laag voor de boezem liggende locaties zijn minder geschikt voor woningbouw of vergelijkbare functies. Als daar na afweging van belangen toch voor gekozen wordt, zijn passende maatregelen nodig, zoals ophoging, bouwen op palen of drijvende woningen.
6. De NRD presenteert een onderzoeksmethodiek en omvat geen inhoudelijk beleid. Meervoudig ruimtegebruik wordt wel als belangrijk principe voor diverse opgaven en efficiënt ruimtegebruik genoemd; dit staat ook in de Contourenschets. In de ontwerp-Omgevingsvisie werken we dit uit. *We zullen in het OER de relatie tussen ruimtegebruik en water nog wat expliciteren.*
7. *Dit is een punt voor uitwerking in de ontwerp-Omgevingsvisie;* zie ook de reactie hierboven. Overigens zullen we naar verwachting in de Omgevingsvisie - als strategisch beleidskader - geen natuurdoeltypen voor de natuurgebieden opnemen; dit zal in een Omgevingsprogramma voor natuur worden uitgewerkt.
8. We onderkennen dit en zullen in de ontwerp-Omgevingsvisie hier aandacht aan besteden. De keuzes die hiervoor nodig zijn, wegen we af met behulp van de informatie in het OER. De Contourenschets loopt daarop al vooruit; zo staat er dat in heel Fryslân grondgebruikers rekening moeten houden met water op het maaiveld wanneer er veel neerslag valt of de boezem langdurig hoog staat.

Waar aangegeven nemen we de aandachtspunten mee richting de uitwerking van de ontwerp-Omgevingsvisie en/of het OER.

2.3 GGD

Samenvatting

1. In toelichting op huidige situatie & autonome ontwikkelingen ontbreekt:
  - de stijgende zorgvraag door dubbele vergrijzing en meer chronische ziekten;
  - de mentale gezondheid van jongvolwassenen en mensen die moeilijk kunnen rondkomen;
  - een lichte verbetering in de ervaren gezondheid;
  - een toename van de sociaaleconomische gezondheidsverschillen.
2. Wat betreft kerndoel 12 (mobiliteitssysteem) ontbreekt het woord 'actief'. Actief vervoer (lopen of fietsen) is gezonder, beter voor de omgeving en beter voor het klimaat dan vervoer met de auto of OV.

3. De GGD adviseert op het thema *Milieukwaliteit en Gezondheid* de volgende aanpassingen in het beoordelingskader:
  - Lucht. Voor NO₂, PM₁₀ en PM_{2,5} dienen in ieder geval de bronnen van industrie, agrarische bedrijven, verkeer, mobiele werktuigen, en houtkachels (consumenten sfeerverwarming) te worden betrokken en onderzocht.
  - Geluid. Voor de cumulatieve geluidsbelasting dienen in ieder geval de bronnen van wegverkeer, railverkeer, industrie, agrarische bedrijven, windturbines, en vliegverkeer (in het bijzonder de militaire vliegbasis Leeuwarden) te worden betrokken en onderzocht.
  - Geur. Voor de geurbelasting dienen in ieder geval de bronnen van industrie, agrarische bedrijven, en riolering/rwzi's te worden betrokken en onderzocht.
4. De GGD adviseert om 'Gezond gedrag' en 'Welzijn' samen te voegen tot het onderdeel *Gezonde en sociale leefomgeving*, met de aanbeveling om in ieder geval ook de volgende indicatoren te onderzoeken:
  - Ervaren gezondheid. De mate waarin inwoners hun eigen gezondheid als goed of zeer goed ervaren.
  - Mentale gezondheid. Aandacht voor stress, eenzaamheid, depressieve klachten en psychisch welbevinden.
  - Gezonde voeding. Toegang tot gezonde en betaalbare voeding in de buurt, zoals winkels met een gezond aanbod en initiatieven als buurtmoestuinen of gezonde (school)kantines.
  - Rookvrij. Voldoende rookvrije openbare ruimtes, waaronder rookvrije speeltuinen en andere plekken voor kinderen en jongeren.
  - Beweeg- en speelvriendelijk. Voldoende wandel- en fietspaden, buurten met voldoende speelplekken. Voeg bij de mobiliteitsindicatoren toe: actief en duurzaam
5. De GGD adviseert bij het thema *Wonen en woonomgeving* in de beschreven indicatoren de cursieve tekst toe te voegen:
  - Voldoende passende woningen *en een gebalanceerde woonmix* voor alle doelgroepen van inwoners.
  - Aanwezigheid, bereikbaarheid en toegankelijkheid van voorzieningen *en ontmoetingsplekken die sociale contacten en verbinding tussen mensen stimuleren en beschermen tegen eenzaamheid*.
  - Aanwezigheid *en toegang tot groen en water/blauw* (draagt bij aan bewegen, ontmoeten en mentaal herstel).
6. De GGD adviseert op het thema Milieukwaliteit en Gezondheid de volgende toevoegingen in het beoordelingskader:
  - Uv-straling;
  - Infectieziekten.
7. Thema Natuurlijke systemen: een goede kwaliteit van bodem, grondwater en oppervlaktewater is naast ecologische voordelen ook essentieel om de leefomgeving gezond te kunnen benutten.
8. De GGD adviseert om gezondheidskundige advieswaarden van GGD/RIVM en WHO te hanteren als streefwaarde voor beleid:
  - NO₂: 10 µg/m³;
  - PM₁₀: 15 µg/m³;
  - PM_{2,5}: 5 µg/m³;
  - Geluid van wegen, spoor, industrie: 50dB Lden;
  - Geluid van wegen, spoor, industrie: 40dB Lnight;
  - Cumulatieve geurbelasting van veehouderijen: 5 OU/m³;
9. In de LOF wordt een verouderde versie van het beleidsplan gezondheid genoemd. Deze is vervangen door de Agenda Publieke Gezondheid 2023-2026.

10. Provinciaal beleid voor gezonde leefomgeving ontbreekt, alsmede gezondheidsnormen. Dit vindt de GGD een gemis.
11. De GGD denkt graag mee om te komen tot een gezond klimaatadaptatie- en hittebeleid.

Antwoord

1. *We zullen dit verwerken in de LOF.*
2. *We zullen 'actief' meenemen bij het kerndoel voor mobiliteit.*
3. De aspecten lucht, geluid, geur maken onderdeel uit van het beoordelingskader. Afhankelijk van de keuzes die gemaakt gaan worden in de Omgevingsvisie, worden deze verder uitgesplitst naar bronnen.
4. *Ervaren gezondheid zullen we als criterium meenemen in het beoordelingskader bij het OER.* Dit dekt ook de andere genoemde aspecten van gezondheid, waarop de fysieke leefomgeving minder direct invloed heeft (m.u.v. sport-, beweeg- en speelvriendelijk).
5. *Deze aanvullingen zullen we verwerken in het beoordelingskader bij het OER.*
6. Het provinciale omgevingsbeleid heeft relatief weinig invloed op de mate van UV-straling. De kans op infectieziekten (i.r.t. bijv. waterkwaliteit, vernatting, verontreiniging) is in dit verband relevanter en *nemen we mee in het beoordelingskader en de LOF.*
7. *We onderkennen dit en zullen de leefomgevingsfoto en het OER met deze notie aanvullen.*
8. *We zullen deze advieswaarden hanteren als streefwaarden voor beleid voor zover deze passen in het provinciale milieu- en gezondheidsbeleid.*
9. *We zullen dit verwerken in de LOF.*
10. *Het provinciaal beleid voor een gezonde leefomgeving (o.a. in de Beleidsbrief sport en leefberens) wordt in de LOF en het OER waar nodig aangevuld, en verwerkt in de ontwerp-Omgevingsvisie.* De LOF geeft verder inzicht in stand van zaken met betrekking tot gezondheid, onder andere bij voortzetting van huidig beleid. De criteria in relatie tot relevante gezondheidsnormen zijn aangevuld.
11. Dit aanbod waarderen we en daar zullen we gebruik van maken.

Waar aangegeven nemen we de aandachtspunten mee richting de uitwerking van de ontwerp-Omgevingsvisie en/of het OER, of we passen het aan in de LOF.

2.4 Stjoergroep Feangreide

Samenvatting

1. Aangezien Fryslân wordt gekenschetst als landbouwprovincie zou je verwachten dat minstens 2 van de 4 alternatieven landbouw als hoofdbeeld hebben en dat de ecologische, sociale en economische waarde van landbouw een belangrijke te meten parameter is. De wensbeelden van instituties hebben hier duidelijk de boventoon: Fryslân als de mooie achtertuin van het overvolle westen.
2. Verder vernatten van de veenweide is geen perspectief voor de landbouw omdat realistische nieuwe verdienmodellen ontbreken. Ook de sociale en economische impact op het verder vernatten van het veenweidegebied wordt niet meegenomen in paragraaf 4.
3. Er is geen alternatief opgenomen om te stoppen met verdere vernatting van het veenweidegebied. Niet alle hoeken van het speelveld zijn dus in beeld gebracht.
4. Kan in één van de scenario's een verkaveling van (een deel van) die gebieden worden meegenomen om tot minder maar robuustere Natura 2000 gebieden te komen?
5. FK2050 is nog geen staand beleid en de evaluatie kan nog leiden tot andere inzichten. Dit komt niet terug in de NRD.
6. De systematiek van comply or explain met betrekking tot bodem en water sturend wordt buiten beeld gehouden.

7. De CSV kan alleen succesvol worden toegepast met passend flankerend beleid, dit kader moet worden toegevoegd aan paragraaf 4 (Thema's en wijze van beoordeling).
8. Functie landbouwgrond moet klip en klaar worden beoordeeld en vastgelegd. Het zinspelen op mogelijke andere aanvullende functies geeft de landbouw onvoldoende zekerheid en dus onvoldoende perspectief.
9. Inbreng van experts van buitenaf is van belang om tunnelvisie bij de beoordeling te voorkomen.

Antwoord

1. In alle vier toekomstbeelden heeft landbouw een belangrijke, zelfstandige functie; ook in de Contourenschets komt dit tot uitdrukking. Dat in één toekomstbeeld (Agrarisch Fryslân) specifiek de huidige landbouw centraal staat, geeft naar onze mening het belang van de landbouw in Fryslân aan.
2. Er zijn diverse onderzoeken naar en inzichten omtrent nieuwe agrarische verdienmodellen bij nattere omstandigheden. In de toekomst kunnen nieuwe verdienmodellen voor natte teelten en biobased producten reëel worden. *De sociaaleconomische effecten van vernatting worden meegenomen in het OER.*
3. De scenario's zijn realistisch en niet al te extreem. Het terugdraaien van het huidige Veenweideprogramma door weer terug te keren naar peilverlaging e.d., vinden we niet reëel, ook omdat de wettelijke klimaatdoelstelling dan niet gehaald wordt. Wel zijn innovatieve bodemmaatregelen mogelijk wanneer deze succesvol blijken te zijn om veenoxidatie te beperken.
4. Verkaveling om tot minder maar robuustere Natura2000 gebieden is niet realistisch, zeker niet zolang soortenherstel nog niet gerealiseerd is. Het herbegrenzen van Natura2000-gebieden ligt ook buiten de invloedssfeer van de provincie. Het herbegrenzen van overige natuur is aan strikte voorwaarden gebonden. Voor de NNN-realisaieopgave maakt de Provincie maximaal gebruik van de strategie 'Grip op Kwaliteit' waarmee kansrijke percelen kunnen worden uitgeruild tegen minder kansrijke, mits deze vergelijkbare waarden en potenties bieden. *Deze optie kan in de Omgevingsvisie en het OER benoemd worden.*
5. FK2050+ is niet door de provincie vastgesteld. *In het OER zal dit worden aangegeven.*
6. *Comply or explain zal in het OER en de ontwerp-Omgevingsvisie worden benoemd.*
7. *Het belang van passend flankerend beleid zal worden toegevoegd in het OER en benoemd in de ontwerp-Omgevingsvisie.*
8. Dit is onderdeel van invulling van de landbouwhoofdstructuur, uit te werken in de ontwerp-Omgevingsvisie. Hiervoor zijn meerdere alternatieven denkbaar, te baseren op de scenario's. In het OER zullen we dit onderzoeken.
9. Dit is geborgd via raadpleging van externe partijen en inschakeling van onafhankelijke deskundigen in de Commissie MER.

Waar aangegeven nemen we de aandachtspunten mee richting de uitwerking van de ontwerp-Omgevingsvisie en/of het OER.

2.5 TenneT TSO B.B.

Samenvatting

1. Met betrekking tot het alternatief 'Agrarisch Fryslân' wordt genoemd dat er geen nieuwe infrastructuur blijkt tenzij het noodzakelijke verbeteringen betreft. TenneT vraagt de provincie om de uitbreidingen die staan vermeld in het Investeringsplan Net op Land 2024-2033 aan te merken als noodzakelijke verbetering, in geval er voor dit scenario of een vergelijkbare variant wordt gekozen.
2. TenneT blijft graag meedenken bij tracékeuze(s) voor de Lelylijn.

3. Overweeg om Seveso-inrichtingen in de directe nabijheid van hoogspanningsinfrastructuur uit te sluiten.
4. Neem in de Omgevingsvisie op dat voldaan moet worden aan de richtlijnen van HRW2020 met betrekking tot plaatsing van windturbines nabij hoogspanningsinfrastructuur.
5. Graag de volgende bepalingen meenemen in de POVI:
  - Bij realisatie van zonneparken en dakinstallaties moet tijdig afstemming met TenneT plaatsvinden;
  - Op het kabeltracé van een ondergrondse verbinding is een zonnepark in beginsel niet toegestaan.
6. Wijzigingen in de ondergrond door vernatting kunnen gevolgen hebben voor de leveringszekerheid en veiligheid van hoogspanningsverbindingen.
7. Wij verzoeken de provincie om te controleren of nieuwe weidevogelgebieden overlappen met hoogspanningsinfrastructuur en om eventuele omissies te voorkomen.
8. TenneT vraagt aandacht voor de ligging van woningbouwlocaties ten opzichte van bestaande en geplande hoogspanningsinfrastructuur.
9. TenneT vraagt bij de ontwikkeling en uitbreiding van natuurgebieden aandacht voor de ligging van hoogspanningsverbindingen.
10. TenneT vraagt de provincie om bij het opstellen van geluidsbeleid en -zones rekening te houden met bestaande en geplande hoogspanningsstations.
11. Tennet roept in algemene zin op tot samenwerking en afstemming bij de verdere uitwerking van de Omgevingsvisie en verwijst naar de bijlage bij de zienswijze waarin aanvullende adviezen zijn opgenomen.

Antwoord

1. *Bij het beoordelen van de alternatieven voor energie in het OER en de verwerking hiervan in de ontwerp-Omgevingsvisie zullen we, waar dat relevant is, rekening houden met het Investeringsplan Net op Land 2024-2033. Verwerking in het scenario Agrarisch Fryslân is niet nodig en te specifiek; met de infrastructuur die daar wordt genoemd, wordt weginfrastructuur bedoeld.*
2. Dit aanbod waarderen we en daar zullen we gebruik van maken.
3. *Dit bekijken we bij het opstellen van de ontwerp-Omgevingsvisie.*
4. *Dit nemen we mee bij het opstellen van de ontwerp-Omgevingsvisie.*
5. *Dit nemen we mee bij het opstellen van de ontwerp-Omgevingsvisie.*
6. *In het OER zal hier aandacht voor zijn.*
7. Bij de aanwijzing van nieuwe weidevogelgebieden zal dit aspect meegenomen en/of meegewogen worden. *We zullen bekijken of dit ook voor de ontwerp-Omgevingsvisie relevant is.*
8. Dit is een aandachtspunt bij nieuwe woningbouwlocaties (effect) voor het OER en de ontwerp-Omgevingsvisie.
9. Dit is een aandachtspunt bij natuur (effect) voor het OER en de ontwerp-Omgevingsvisie.
10. Voor zover relevant voor de situering van nieuwe, gevoelige functies, *zal in de Omgevingsvisie en het OER rekening worden gehouden met hoogspanningsstations.* Specifiek geluidsbeleid en juridisch bindende geluidszones komen niet in de Omgevingsvisie te staan; dit wordt in een Omgevingsprogramma (bijv. een programma milieu) c.q. Omgevingsverordening opgenomen.
11. We onderschrijven dit en zullen dit meenemen in het vervolgtraject.

Waar aangegeven nemen we de aandachtspunten mee richting de uitwerking van de ontwerp-Omgevingsvisie en/of het OER.

2.6 RWE Windpower Netherlands B.V.

Samenvatting

1. RWE roept op om in de Omgevingsvisie in ieder geval oog te hebben voor het lange-termijn perspectief. Het beleid gericht op tussendoelen, zoals 2030, moet aansluiten bij en niet in conflict zijn met de structurele aanpak om 2050 te halen. Voor de NRD doet RWE daarom graag de suggestie om de te onderzoeken varianten te toetsen op lange termijn bijdrage aan de doelstellingen, in ieder geval op het gebied van energietransitie.
2. RWE doet de suggestie om in de NRD bij de te onderzoeken alternatieven de huidige beschikbare technologie en stand der techniek te betrekken. Om de haalbaarheid van de visies in de Omgevingsvisie te beoordelen, adviseert RWE om kaders te toetsen aan maatschappelijke kosten, zowel onder 'Ruimtelijke economische structuur' als 'Energienetwerk'. Hier kan een extra component worden toegevoegd onder 'Economische vitaliteit' waarin de maatschappelijke impact expliciet wordt meegenomen. Daarbij adviseert RWE ook om een toets te doen op de relatie tussen duurzame-energieproductie en het opgesteld vermogen (MWh duurzame energie/ MW opgesteld vermogen).
3. RWE doet de suggestie om in de NRD flexibel te zijn in precieze locaties waar duurzame energie wordt opgewekt, maar vooral te toetsen hoe lokale energie-opwek bijdraagt aan thema's energietransitie, verminderen netcongestie, leveringszekerheid, economische ontwikkelingen en maatschappelijke baten.
4. Om te komen tot een krachtiger en toekomstbestendige Omgevingsvisie is het betrekken van ervaring vanuit de markt essentieel.

Antwoord

1. We onderschrijven het lange termijn perspectief. Voor diverse thema's hanteren we doelen voor 2050 (later) en redeneren van daaruit terug naar straks (2035) en nu; dit geldt in ieder geval voor de energietransitie. De nieuwe Omgevingsvisie richt zich in eerste instantie met name op de komende tien jaar (tot 2035), maar wel met een vooruitblik op 2050 en eventueel verder.
2. Voor alle alternatieven gaan we uit van de huidige beschikbare technologie. De maatschappelijke impact van duurzame energie verwerken we in de criteria die de effecten op Brede Welvaart in beeld brengen; *we zullen de criteria hierop beoordelen en zo nodig nog aanvullen in het OER*. Wat betreft de beschikbare hoeveelheid duurzame/fossielvrije energie gaan we uit van het vermogen dat opgesteld én operationeel is.
3. We onderschrijven het pleidooi voor flexibiliteit en de toets op de genoemde thema's; in het OER geven we daar invulling aan. In de ontwerp-Omgevingsvisie zullen we waarschijnlijk geen exacte locaties voor (lokale) energieopwek aangeven. Voor bovenlokale energieopwek zullen we mogelijk indicatieve zoekgebieden aangeven.
4. We onderschrijven dit. Bij de participatie voor de Omgevingsvisie en de energieopgave daarin, zullen we marktpartijen betrekken. Voor de concrete invulling van de energieopgave zijn we verder continu in overleg met marktpartijen, o.a. via de Friese Energietafel.

Waar aangegeven nemen we de aandachtspunten mee richting de uitwerking van het OER.

2.7 Friese Milieu Federatie

Samenvatting

1. FMF dringt aan op een scenario waarin natuurherstel en klimaatadaptatie centraal staan en de menselijke activiteiten daarin volgend zijn. De FMF vindt het scenario "Natuurlijk Groen Fryslân" hierin niet voldoende ambitieus.
2. De FMF vraagt meer aandacht voor de specifieke bodem- en landschapstypen en de daarbij behorende eigenschappen en mogelijkheden.
3. De FMF pleit voor een 'meest milieuvriendelijk alternatief' naast het voorkeursalternatief.
4. De FMF vraagt om betrokkenheid bij zowel de Omgevingsvisie als de OER.

Antwoord

1. Het scenario Natuurlijk, groen Fryslân is naar onze mening vanuit deze insteek opgezet en uitgewerkt voor de diverse thema's. Niet duidelijk is op welke concrete punten (per thema) het scenario onvoldoende ambitieus zou zijn. We herhalen dat de scenario's geen zelfstandige betekenis hebben, maar bedoeld zijn voor het genereren van alternatieve keuzemogelijkheden. Voor natuurherstel en klimaatadaptatie zullen we in het OER voldoende ambitieuze alternatieven onderzoeken. De benaming 'Adaptief Natuurlijk Fryslân' wordt overigens niet gehanteerd.
2. Vanuit de lagenbenadering hebben we hier aandacht voor, waarbij het qua mogelijkheden en beperkingen begint bij de eerste laag van de natuurlijke ondergrond. In de ontwerp-Omgevingsvisie werken we dit verder uit, specifiek ook voor alle landschappen en bodem.
3. Dit is wettelijk niet meer verplicht. Maar uit de scores van de diverse alternatieven zal naar verwachting voldoende blijken waar het meest milieuvriendelijke alternatief uit bestaat.
4. Dit zal plaatsvinden in het kader van de participatie ten behoeven van het opstellen van de ontwerp-Omgevingsvisie, onder andere in werksessies.

2.8 Freon

Samenvatting

1. FREON herkent zich in de geformuleerde contouren en geeft complimenten voor het werk wat er ligt.
2. Met betrekking tot locatiekeuze voor lokale energieopwek: kom op basis van de (toekomstige) energievraag per gebied tot een verdeling van energiehub, samen met inwoners en bedrijven en in zoveel mogelijk lokaal eigendom. Stem de ontwikkeling van energiegemeenschappen goed af op de bovenregionale aanwijzing van zoekgebieden en zet in op meervoudig ruimtegebruik.
3. Kijk kritisch naar de hoogte van windturbines.

Antwoord

1. Dank, en waarvan akte.
2. Deze noties nemen we mee bij de uitwerking van de energiehub en de zoekgebieden in de ontwerp-Omgevingsvisie, in combinatie met het OER.
3. Dit zal gebeuren in het kader van het opstellen van de ontwerp-Omgevingsvisie, in combinatie met het OER.

2.9 Gemeente Leeuwarden

Samenvatting

1. Graag inzichtelijk maken welke invloed de opgaven uit de Natuurherstelwet hebben op de provinciale Omgevingsvisie.
2. In paragraaf 2.6 worden de termen "thema" en "indicator" door elkaar gebruikt. In de huidige situatie en de referentiesituatie worden verschillende onderwerpen meegenomen.
3. Niet alle kernkwaliteiten uit "Grutsk op 'e Romte" worden meegenomen bij het thema Cultuurhistorie.
4. Graag inzicht in hoe ruimte voor circulaire economie wordt gecreëerd.
5. Bij veenoxidatie/bodemdaling mist de gemeente de nuance van het effect van menselijk handelen.
6. Graag de Friese energievisie alsnog opnemen bij paragraaf 2.2.2, deze visie zou leidend moeten zijn ten opzichte van de RES-doelstelling.
7. Graag specifiek aandacht voor de ruimtelijke kwaliteit van stadsrandzones.
8. Graag specifiek aandacht voor hoge geluidsbelasting door defensieactiviteiten rond vliegbasis Leeuwarden.
9. Ten aanzien van de beschrijving van de landbouwhoofdstructuur in de LOF: Friese gemeenten, waaronder Leeuwarden, hebben bezwaar tegen de Landbouwhoofdstructuur als die zonder meer zou betekenen dat landbouwgrond, landbouwgrond blijft. Graag duidelijk laten terugkomen in de NRD wat de Landbouwhoofdstructuur inhoudt en hoe deze wordt onderzocht op effecten.
10. Ten aanzien van de alternatieven: men mist in sommige gevallen de hoeken van het speelveld, bijvoorbeeld voor het onderdeel:
  - a. Energie;
  - b. Fries Stedelijk Netwerk.
11. Laat het voorkeursalternatief echt een samenhangende visie zijn en geen optelsom van bouwstenen.
12. Voorstel om de tekst uit de verstedelijkingspropositie met betrekking tot dubbele vergrijzing en krimp van de beroepsbevolking bij ongewijzigd beleid over te nemen.
13. Verzoek om de meest actuele status van de Lelylijn te beschrijven, naar aanleiding van het BO MIRT van november 2024.
14. Verzoek om de Ruimtelijke Economische Visie van het ministerie van EZ toe te voegen.

Antwoord

1. Dit nemen we mee bij het opstellen van de ontwerp-Omgevingsvisie.
2. We zullen hier in het OER scherp op zijn en eenduidige begrippen gebruiken.
3. We hebben de tekst in de NRD hierop gecontroleerd. *Waar nodig worden de teksten in het OER aangevuld.*
4. De NRD en de Contourenschets geven aan dat voor circulaire economie extra ruimte nodig is; in de Contourenschets staan hiervoor al aanknopingspunten (bijv. koppeling aan vaarwater en ruimte voor grootschalige bedrijvigheid; omgaan met ontwikkelruimte voor bestaande en nieuwe bedrijven). Hoeveel en waar is vervolgens een punt voor verdere uitwerking in de ontwerp-Omgevingsvisie, samen met onderbouwing in het OER.
5. De Contourenschets geeft aan dat het proces van veenoxidatie wordt versterkt door diepe slootpeilen. *In de ontwerp-Omgevingsvisie en het OER zullen we ook expliciet het effect van menselijk handelen benoemen en meewegen.*
6. *De provinciale Energievisie zullen we in het OER opnemen als autonome ontwikkeling en als onderdeel van huidig beleid.*
7. We onderkennen in de Contourenschets de vele opgaven die in de stadsrandzones samenkomen en het belang van goede ontwerpen om hier ruimtelijke kwaliteit (in brede

zin) te realiseren. We werken dit verder uit in de ontwerp-Omgevingsvisie, specifiek de regionale bouwstrategie, met onderbouwing in het OER.

8. *In de ontwerp-Omgevingsvisie en het OER zullen we rekening houden met en aandacht schenken aan het geluid(contour) rond de vliegbasis Leeuwarden.* Met de kanttekening erbij dat het provinciale beleid daar relatief weinig invloed op heeft.
9. De NRD presenteert een onderzoeksmethodiek voor het OER. De invulling van de landbouwhoofdstructuur werken we uit in de ontwerp-Omgevingsvisie. De Contourenschets geeft hiervoor een aanzet. Mogelijke alternatieven voor een landbouwhoofdstructuur en hun effecten onderzoeken we in het OER. De Contourenschets geeft aan dat een landbouwhoofdstructuur niet zonder meer betekent dat alle landbouwgrond, landbouwgrond moet blijven. Wel zal een afweging t.o.v. het landbouwbelang moeten plaatsvinden. Het publieke belang van voedselzekerheid weegt daarbij mee. De formulering in de Leefomgevingsfoto checken we op juistheid.
10. In het kader van het OER werken we de te onderzoeken alternatieven verder uit op basis van de vier scenario's; de Contourenschets biedt hiervoor een basis. Er zullen alternatieven komen voor de invulling van de energieopgave en van het Fries Stedelijk Netwerk. Het Fries stedelijk netwerk is onderdeel van alle vier scenario's; dit is uitgangspunt voor het OER. De betekenis en invulling ervan verschillen echter. Dat heeft met name te maken met de mate van concentratie van verstedelijking. In de regionale bouwstrategie in de Omgevingsvisie werken we dit uit, met onderbouwing in het OER.
11. We kunnen ons hierin vinden. Het voorkeursalternatief zal gebaseerd zijn op een integrale afweging van de effecten van alternatieven, zoals weergegeven in het OER. Waarschijnlijk zal het een combinatie zijn van alternatieven uit diverse scenario's/ toekomstbeelden.
12. *Dit wordt overgenomen in het OER.* Verder uit te werken in de ontwerp-Omgevingsvisie.
13. *Dit nemen we mee in het OER en de ontwerp-Omgevingsvisie.*
14. *In het OER zullen we deze Ruimtelijk Economische Visie benoemen,* om rekening mee te houden bij het opstellen van de ontwerp-Omgevingsvisie.

Waar aangegeven nemen we de aandachtspunten mee richting de uitwerking van de ontwerp-Omgevingsvisie en/of het OER.

2.10 Gemeente Ooststellingwerf

Samenvatting

1. Verzoek om in het OER expliciet aandacht te besteden aan gebiedsspecifieke effecten van beleidskeuzes op het zandgebied.
2. Verzoek om expliciete beoordeling van de effecten van alternatieven op vervoersarmoede in het landelijk gebied.
3. T.a.v. alternatief Agrarisch Fryslân: verzoek om nadere onderbouwing van de effecten op waterkwaliteit, bodemdruk en biodiversiteit, met name in relatie tot landbouw.
4. T.a.v. alternatief Fryslân Coöperatief: verzoek om aandacht voor uitvoerbaarheid en benodigde ondersteuning vanuit overheden.
5. T.a.v. alternatief Natuurlijk, Groen Fryslân: aandacht voor balans tussen natuur en economische vitaliteit in regio's zoals Ooststellingwerf.
6. T.a.v. alternatief Innovatief Verbonden Fryslân: verzoek om realistische inschatting van de effecten van grootschalige infrastructuurprojecten zoals de Lelylijn op de regio.
7. Specifiek aandacht voor onderzoek naar ruimtedruk en cumulatie van opgaven.
8. De gemeente stelt voor om een regionale klankbordgroep in te richten waarin gemeenten actief kunnen meedenken over de beleidskeuzes en hun ruimtelijke impact.
9. Specifiek aandacht voor de samenhang van de Omgevingsvisie en het nog op te stellen Friese volkshuisvestingsprogramma.

10. Specifieke aandacht voor de verstedelijkingspropositie

Antwoord

1. In het OER zal bij de effectbeoordeling rekening worden gehouden met gebiedsspecifieke omstandigheden.
2. In het OER zullen we dit meenemen en beoordelen. In het beoordelingskader is hier ook al aandacht voor.
3. Deze punten worden meegenomen in de alternatievenbeoordeling in het OER.
4. *We zullen dit aandachtspunt betrekken bij de verdere uitwerking van het scenario in alternatieven in het OER.*
5. Dit wordt meegenomen in de alternatievenbeoordeling in het OER, én is onderdeel van de integrale afweging in het kader van de (ontwerp)-Omgevingsvisie.
6. Dit nemen we mee bij de inschatting van relevante effecten in het OER. De effecten van de Lelylijn zullen zich na 2040 voordoen. In de effectbeoordeling zullen we daarmee rekening houden.
7. Dit is onderdeel van het OER.
8. Via bestuurlijke overlegmomenten en gebiedsgerichte ontwerpessies geven we invulling aan regionale afstemming; het instellen van regionale klankbordgroepen vinden we niet nodig.
9. In de ontwerp-Omgevingsvisie zullen we op deze samenhang nader ingaan. Het Friese volkshuisvestingsprogramma zal binnen de kaders van de Omgevingsvisie nader invulling geven aan de kwantitatieve en kwalitatieve woningbouwopgave.
10. De Contourenschets gaat hierop in. Verdere uitwerking ervan vindt plaats in de bouwstrategie in de ontwerp-Omgevingsvisie, met een onderbouwing in het OER.

Waar aangegeven nemen we de aandachtspunten mee richting de uitwerking van het OER.

2.11 Gemeente Weststellingwerf

Samenvatting

1. Verzoek om in de Omgevingsvisie aandacht te geven aan wat voor de 300 Friese kleine kernen nodig is in de toekomst.
2. Verzoek om ook na te denken over educatie, informatieverstrekking, bewustwording, participatie en draagvlak.
3. In de toetsing van de alternatieven graag een helder en toetsbaar kader waarin uitvoerbaarheid, sociaaleconomische impact en lokaal draagvlak wordt meegewogen
4. Thema 'gezondheid' ontbreekt in de drie bewegingen. Voorstel: een vierde beweging toevoegen, bijvoorbeeld 'naar een veilige en gezonde fysieke leefomgeving'.
5. Verzoek om de provinciale verstedelijkingspropositie te verwerken in de Omgevingsvisie.
6. Onduidelijk wat de Landbouwhoofdstructuur behelst. Landbouw als pijler van het buitengebied mag in het OER nadrukkelijker een doorvertaling krijgen voor de ruimtelijke, economische én sociale rol van landbouw.

Antwoord

1. Dit zal onderdeel worden van de regionale bouwstrategie in de Omgevingsvisie, met onderbouwing in het OER.
2. Dit is onderdeel van de participatie voor de Omgevingsvisie, en zal ook voor de uitvoering en doorwerking van het beleid een plek krijgen in de Omgevingsvisie.
3. Sociaaleconomische impact wordt in het OER onderzocht, uitvoerbaarheid en lokaal draagvlak niet. In de Omgevingsvisie besteden we aandacht aan uitvoerbaarheid en draagvlak.

4. Een gezonde en veilige leefomgeving is in de Contourenschets een leidende inhoudelijk principe, en een belangrijk onderdeel van de overkoepelende opgaven. De NRD onderkent dit. Dit biedt voldoende aanknopingspunten voor verdere uitwerking in de ontwerp-Omgevingsvisie. *We overwegen nog of we in de ontwerp-Omgevingsvisie een extra beweging/ ambitie toevoegen m.b.t. een veilige en gezonde fysieke leefomgeving, die onder andere uitnodigt tot sporten en bewegen.*
5. De Contourenschets gaat hierop in. Verdere uitwerking ervan vindt plaats in de bouwstrategie in de ontwerp-Omgevingsvisie, met een onderbouwing in het OER.
6. De Contourenschets geeft hiervoor een aanzet en onderkent het brede belang van de landbouw voor Fryslân. In de ontwerp-Omgevingsvisie werken we dit per gebied uit, met inachtneming van de genoemde aspecten en als basis het bodem- en watersysteem. Mogelijke alternatieven voor een landbouwhoofdstructuur onderzoeken we in het OER.

Waar aangegeven nemen we de aandachtspunten mee richting de uitwerking van de ontwerp-Omgevingsvisie.

2.12 Nederlandse Akkerbouw Vakbond

Samenvatting

1. De Nederlandse Akkerbouw Vakbond (NAV) mist een verwijzing naar het feit dat de noordelijke kleischil met name een florerende pootaardappelproductie kent in verband met de gunstige klimaatomstandigheden.
2. De NAV mist een verwijzing naar de Waddenagenda 2050 en het bijbehorende Uitvoeringsprogramma.
3. De NAV zet vraagtekens bij de constatering dat de Friese wegen in hoofdlijnen op orde zijn. In de zienswijze wordt verder niet benoemd welke actie de NAV hierbij verwacht.
4. De NAV stelt dat toenemende verzilting een politieke keuze is en pleit voor een nieuwe visie op het watersysteem om ervoor te zorgen dat de noordelijke kleischil de vruchtbaarste grond ter wereld blijft.
5. De NAV twijfelt of er daadwerkelijk sprake is van kwantitatieve afname van biodiversiteit. Er worden geen bronnen genoemd bij deze stelling.
6. De NAV waarschuwt voor afzwakking van 'bodem en water sturend'.
7. Op pagina 13 ontbreekt de extensivering van de landbouw waarop in het Fries Programma Landelijk Gebied (FPLG) wordt ingezet.
8. Pagina 14: er zou geen landbouwgrond naar natuur moeten kunnen verdwijnen, en landbouw zou eventueel wel natuurgronden moeten kunnen gebruiken om te extensiveren als daarmee de stand van de natuur verbetert.
9. Pagina 16-17: Het is voor de NAV onbegrijpelijk dat hier geen enkele referentie naar de huidige voedselproductie staat.
10. Het scenario Agrarisch Friesland betreft geen hoekpunt-scenario maar eerder een realistisch midden scenario en behoud van de status quo. Voor een hoekpunt-scenario kan meer gedacht worden aan het volgende:
 'In 2050 is er sprake van grote onzekerheid in de voedselvoorziening doordat de wereldbevolking sterk gegroeid is en de voedselproductie onstabiel is geworden door slechte beschikbaarheid van nutriënten (fosfaat), toename ziekten en plagen en extreme weersomstandigheden. De voedselprijzen exploderen en om de bevolking van minder rijke landen te beschermen is het niet meer vanzelfsprekend dat voedsel geëxporteerd wordt en geïmporteerd kan worden door Friesland. Nederland en ook Friesland wil toe naar 100% zelfvoorziening waardoor Nederland in staat zal zijn om door ruilhandel de burger te voorzien van de grote diversiteit in voedsel die het gewend is. Helaas is de zelfvoorzieningsgraad in de jaren 2020 - 2025 gedaald tot <50% waardoor grote keuzes

gemaakt moeten worden op het gebied van herinrichting van Friesland. Het landbouwareaal moet verdubbeld worden. Zaken als inpoldering van de Waddenzee, drooglegging van Veenweide en ontginning van nutriëntrijke natuurgronden staan op de agenda.'

11. Agrarisch Fryslân: de basis van dit scenario zou moeten zijn dat de sector behouden wordt en toekomstbestendig wordt gemaakt.
12. Pagina 23/24 Wijze van beoordelen: het valt de NAV op dat nergens genoemd wordt wat het effect op voedselproductie en voedselzekerheid is. Wij pleiten er voor om voedselproductie mee te nemen als criterium en deze ook mee te nemen in de Leefomgevingsfoto.
13. De NAV vraagt zich waarom de provincie denkt dat de bodemkwaliteit nu niet goed is. Waar baseert men dit op?
14. Ook wordt in de ruimtelijke agenda gesproken over een transitie die de landbouw zou moeten maken. De akkerbouw in Friesland behoort tot de meest innovatieve en duurzame akkerbouw ter wereld. U kunt het eventueel hebben over doorontwikkeling, maar aan het woord transitie hangt toch sterk de connotatie dat er nu allemaal niks van deugt en dat klopt gewoon niet.
15. De NAV vindt het onbegrijpelijk dat in de LOF het woord voedselproductie in zijn geheel niet voorkomt. Het is in onze ogen essentieel om voedselproductie mee te nemen als criterium en in de nulstand.

Antwoord

1. De Contourenschets benoemt het belang van de noordelijke kleischil voor landbouw/ akkerbouw. In de NRD, als methodiek voor onderzoek, hoeft dit niet te staan. In het OER en de ontwerp-Omgevingsvisie zal dit punt wel aandacht krijgen.
2. *In het OER zal dit worden aangevuld.*
3. Dit geldt op hoofdlijnen, in die zin dat nieuwe wegenprojecten als de Centrale As en de Haak (voorlopig) niet nodig lijken. Dit laat onverlet dat het oplossen van verkeersknelpunten door middel van wegaanpassingen e.d. nodig kan zijn.
4. Verzilting is een autonoom proces dat door zeespiegelstijging versterkt wordt. De mate waarin dit bestreden wordt is afhankelijk van het watersysteem en de maatregelen die op basis daarvan genomen worden. Dit is mede een politieke keuze. In de ontwerp-Omgevingsvisie zal dit aan de orde komen. De onderbouwing vindt plaats in het OER.
5. De afname van de biodiversiteit blijkt uit diverse onderzoeken. De LOF maakt dit inzichtelijk. Het OER zal daarop voortbouwen.
6. We nemen kennis van deze waarschuwing. Water en bodem zijn en blijven belangrijk als een sturend principe voor (ruimtelijke) ontwikkelingen.
7. *Dit zal worden aangevuld in het OER.*
8. We gaan uit van afronding van het nationaal natuurnetwerk conform de bestaande afspraken. Agrarisch medegebruik van natuur om te extensiveren en tegelijk de natuur te verbeteren is mogelijk; in de Contourenschets benoemen we dit ook, specifiek in de randzones van Natura 2000 gebieden. Verder uit te werken in de ontwerp-Omgevingsvisie, met onderbouwing in het OER.
9. In de Contourenschets onderkennen wij het publieke belang van voedselzekerheid en voedselproductie. In de ontwerp-Omgevingsvisie zullen we dit nader invullen, onder andere via de landbouwhoofdstructuur, met onderbouwing in het OER.
10. We gaan uit van realistische scenario's/ hoekpunten, dus niet al te extreem; dit geldt niet alleen voor het scenario Agrarisch Fryslân maar ook voor de andere drie scenario's. Inpoldering van de Waddenzee en drooglegging van het veenweidegebied passen daar bij de huidige inzichten niet in. Voor het herbegrenzen van overige natuur verwijzen we naar onze reactie bij punt 4, onder 2.4; ook innovatieve bodemmaatregelen in het veenweidegebied en meer zelfvoorziening kunnen in het Agrarische scenario passen. Dit is mede afhankelijk van technische en juridische ontwikkelingen en nader onderzoek.

Een toename van zelfvoorziening nemen we mee in het OER bij het bepalen en beoordelen van de alternatieven voor o.a. de landbouwhoofdstructuur.

11. Deze basis zit in het scenario Agrarisch Fryslân.
12. *Voedselzekerheid is voor de beoordeling relevant en wordt toegevoegd als indicator onder duurzaam landgebruik in de LOF en het beoordelingskader.*
13. De recente Friese Bodemagenda gaat hierop in en onderbouwt dit op basis van onderzoek. Ook de LOF maakt dit inzichtelijk. Het OER bouwt daarop voort.
14. De Ruimtelijke Agenda vormt geen onderdeel van de NRD en gaat daaraan vooraf. Overigens onderkennen we het grote belang van de Friese akkerbouw en de innovatiekracht daarin; transitie wil ook geenszins zeggen dat er 'nu niks van deugt'. In de Contourenschets spreken we onze waardering uit voor de 'boerdiversiteit' in Fryslân en het benutten hiervan voor een sterke, toekomstbestendige landbouw, samen met natuurherstel en klimaatadaptatie. Doorontwikkeling van de landbouw past daar goed binnen. In de ontwerp-Omgevingsvisie werken we dit verder uit.
15. *Voedselzekerheid is voor de beoordeling relevant en wordt toegevoegd als indicator onder duurzaam landgebruik in de LOF en het beoordelingskader.*

Waar aangegeven nemen we de aandachtspunten mee richting de uitwerking van de ontwerp-Omgevingsvisie en/of het OER, of we passen het aan in de LOF.

2.13 Rijkswaterstaat

Samenvatting

Er wordt verzocht de effecten op het IJsselmeer mee te nemen in het OER.

Antwoord

Het IJsselmeer valt binnen het plangebied van de Omgevingsvisie. De effecten op het IJsselmeer worden meegenomen in de Omgevingsvisie en het OER.

2.14 Gemeente De Fryske Marren

Samenvatting

1. De beschrijving van de gebiedskenmerken is hier beperkt geformuleerd aan de hand van een indeling in bodemtypen in Fryslân. De concept provinciale beleidsscenario's brengen de autonome of bovenregionale context niet duidelijk in beeld. Door de Omgevingsvisie beter te positioneren binnen een grotere context ontstaan meer mogelijkheden voor samenwerking en gezamenlijke ontwikkeling met andere regio's en provincies.
2. In de conceptnotitie wordt wel genoemd 'Kiezen van een tracé en inpassen van de mogelijke Lelylijn als snelle verbinding óf vooral voor interne bereikbaarheid (vertaling van het Ontwikkelperspectief NOVEX- gebied Lelylijn)'. Aan dit lijstje mag worden toegevoegd; 'Kiezen van een tracé voor de plannen van het ministerie van Klimaat en Groene Groei (KGG) voor de aanleg van een nieuwe 380 kV-hoogspanningsverbinding tussen de hoogspanningsstations Vierverlaten en Ens'.
3. In de conceptnotitie graag rekening houden met de aanpassingen voortvloeiende uit de laatste wijzigingsverordening Omgevingsverordening Fryslân 2022 en de effecten daarvan op de omgeving.
4. In de provinciale beleidsscenario's graag duidelijk het standpunt van de provincie tegen de voorgenomen gaswinning opnemen.
5. Graag aandacht voor de rol van de diepe ondergrond, waar het Rijk momenteel onderzoeksvoorbereidingen doet (programma Duurzaam Gebruik Diepe Ondergrond). Het

moet duidelijk worden of de gaswinactiviteiten op de verschillende locaties in de diepe ondergrond toelaatbaar moeten worden geacht en welke knelpunten zich daarbij voordoen.

6. Tenslotte worden nog enkele consequenties van de voorgaande reacties genoemd.

Antwoord

1. We onderkennen dat de indeling in bodemtypen niet allesbepalend is voor de kenschets en oplossingen van ruimtelijke vraagstukken. Ook andere aspecten, zoals in de zienswijze genoemd, zijn van belang. In het OER en de Omgevingsvisie zal hier voldoende aandacht voor zijn. Zo speelt de kernenstructuur, zoals opgenomen in de Contourenschets, een belangrijke rol bij het bieden van ruimte voor woningbouw en bedrijvigheid. In het OER worden de alternatieve keuzemogelijkheden hiervoor beoordeeld. De Omgevingsvisie zal ook de grotere, bovenregionale context in beeld brengen.
2. *In aanvulling op de NRD zal het OER de mogelijke tracés voor een nieuwe 380 kV-hoogspanningsverbinding waar relevant betrekken bij de beoordeling van alternatieven.* Omgekeerd levert dit aandachtspunten op voor de keuze door het Rijk van het tracé voor deze hoogspanningsverbinding. De provincie is geen bevoegd gezag voor deze tracékeuze, maar zal het Rijk hier wel op wijzen.
3. *In het OER zal, voor zover deze relevant zijn, rekening worden gehouden met de laatste wijzigingen in de Omgevingsverordening.*
4. De beleidsscenario's brengen het brede speelveld in beeld. Daar kunnen ook standpunten in staan die afwijken van provinciaal beleid. In het referentiescenario (doortrekking huidig beleid) staat dat nieuwe opsporingen en nieuwe winningen van aardgas en aardolie ongewenst zijn. In drie beleidsscenario's staat dat nieuwe opsporing en winning van fossiele delfstoffen ongewenst zijn en dat wordt gestreefd naar afbouw van bestaande fossiele winningen. Enkel in het beleidsscenario Innovatief verbonden Fryslân staat dat aan nieuwe opsporing en winning van fossiele delfstoffen alleen wordt meegewerkt als Fryslân hiervan aanzienlijk meeprofiteert.
5. In het beoordelingskader wordt rekening gehouden met de diepe ondergrond. De provincie beslist echter niet over concrete aanvragen voor gaswinning in de diepe ondergrond en maakt in dat verband geen afweging over wel of geen winning en eventueel waar; dat doet het Rijk. Het OER zal de effecten daarvan daarom niet in beeld brengen. Vanuit de adviserende rol van de provincie bij winningsvergunningen, kunnen we in de Omgevingsvisie wel een standpunt innemen over gaswinning; zo mogelijk verder uit te werken in een programma bodem en water.
6. We nemen deze consequenties mee bij de uitwerking van de Omgevingsvisie. Specifiek over de relatie tussen Veenweidevisie en FK2050+ merken wij op dat we op dit moment uitgaan van het Veenweideprogramma 2021-2030 en de onder andere daarin genoemde drooglegging; FK2050+ hebben wij niet vastgesteld.

Waar aangegeven nemen we de aandachtspunten mee richting de uitwerking van het OER.

2.15 Gemeente Heerenveen

Samenvatting

1. Gemeente Heerenveen eist dat de Lelylijn integraal onderdeel uitmaakt van alle alternatieven
2. Gemeente Heerenveen eist dat het Fries stedelijk netwerk in alle alternatieven wordt opgenomen
3. Gemeente Heerenveen vraagt om een bevestiging dat de provincie vasthoudt aan de bestuurlijke afspraken met betrekking tot de Lelylijn en het Fries stedelijk netwerk.

4. Gemeente Heerenveen pleit ervoor dat de keuzes die in de Contourenschets gemaakt zijn een centralere plek krijgen in de NRD.
5. Alle te onderzoeken alternatieven dienen te voldoen aan wettelijke minimale eisen. Daarbij wordt met name de Natuurherstelverordening genoemd.
6. De referentiesituatie "Gaan zoals we gaan" zou geen nieuwe beleidskeuzes moeten bevatten. Daarbij wordt met name genoemd:
  - a. Woningbouwopgave;
  - b. Beleidsbrief Landbouw;
  - c. Veenweideprogramma.
7. Alle nieuwe beleidskeuzes moeten worden beoordeeld op omgevingseffecten. Hierbij wordt met name de Landbouwhoofdstructuur genoemd.
8. Beoordelingskader zou zich nadrukkelijker moeten richten op Brede Welvaart. Daarbij worden met name de volgende indicatoren genoemd:
  - a. Effecten op omvang beroepsbevolking;
  - b. Effecten op opleidingsniveau en werkgelegenheid voor beroepsbevolking;
  - c. Effecten op draagvlak en houdbaarheid voorzieningen;
  - d. Effecten op ervaren gezondheid van inwoners.

Antwoord

1. In drie scenario's is de Lelylijn opgenomen. Dat geeft het belang voor Fryslân aan. Gelet op diverse onzekerheden en de insteek van de scenario's (hoeken speelveld) is het logisch dat er ook een scenario zonder Lelylijn is.
2. Het Fries stedelijk netwerk is onderdeel van alle vier scenario's; dit is uitgangspunt voor het OER. De betekenis en invulling ervan verschillen echter. Dat heeft met name te maken met de mate van concentratie van verstedelijking. In de regionale bouwstrategie in de Omgevingsvisie werken we dit uit, met een onderbouwing in het OER.
3. De vier scenario's bestrijken de hoeken van het speelveld en wijken soms af van vigerend beleid en afspraken. Dit laat onverlet dat we bij de afweging uitgaan van de bestuurlijke afspraken. Overigens zit ook binnen deze afspraken nog afwegingsruimte. Vanuit de scenario's kan daaraan verschillend invulling worden gegeven.
4. De NRD en de Contourenschets staan 'los' van elkaar; voor de Contourenschets is een afzonderlijke Beoordeling op hoofdlijnen uitgevoerd. In het OER zullen we wel aan de hoofdkeuzes in de Contourenschets refereren. De ontwerp-Omgevingsvisie bouwt voort op de Contourenschets.
5. Het voldoen aan de wettelijke eisen is uitgangspunt voor alle scenario's en alle alternatieven daarbinnen. Het risico op het niet halen van een wettelijke eis of doel kan in één scenario wel groter zijn dan in een ander scenario. In het OER zal dit dan blijken.
6. Voor de referentiesituatie zijn we uitgegaan van beleid en afspraken waarmee we ten tijde van de behandeling van de NRD al hebben ingestemd. Dit geldt voor de plus op de woningbouwopgave in het kader van de woondeal, de Landbouwbeleidsbrief 2025-2030 en het Veenweideprogramma 2021-2030.
7. *Dit wordt meegenomen in de alternatievenbeoordeling in het OER.*
8. *De genoemde aspecten komen terug in het beoordelingskader in het OER. Ervaren gezondheid wordt hier nog aan toegevoegd. De weging van deze indicatoren is een politieke afweging en vindt niet plaats in het OER en de LOF.*

Waar aangegeven nemen we de aandachtspunten mee richting de uitwerking van het OER.

2.16 Gemeente Súdwest-Fryslân

Samenvatting

1. We willen vragen de analyse uit de propositie Fries Stedelijk Netwerk (wonen, werken, mobiliteit, voorzieningen) met meer nadruk bij de verkenningen te betrekken.
2. Voorstel om de tekst uit de verstedelijkingspropositie met betrekking tot dubbele vergrijzing en krimp van de beroepsbevolking bij ongewijzigd beleid over te nemen.
3. Verzoek om de meest actuele status van de Lelylijn te beschrijven, naar aanleiding van het BO MIRT van november 2024.
4. Verzoek om de Ruimtelijke Economische Visie van het ministerie van EZ toe te voegen.
5. Verzoek om in de NRD scherper in beeld te brengen wat de samenhang is tussen de opgaven voor natuur, klimaat en water.
6. Verzoek om in de NRD beter in beeld te brengen wat de samenhang is tussen landbouw en natuur en wat de invloed is van de Natuurherstelwet.
7. Verzoek om in de NRD beter in beeld te brengen wat de samenhang is tussen landelijk gebied en stedelijk gebied. In de alternatieven komen nu vooral de tegenstellingen in beeld.
8. Ten aanzien van de beschrijving van de landbouwhoofdstructuur in de LOF: Friese gemeenten hebben bezwaar tegen de Landbouwhoofdstructuur als die zonder meer zou betekenen dat landbouwgrond, landbouwgrond blijft. Graag duidelijk laten terugkomen in de NRD wat de Landbouwhoofdstructuur inhoudt en hoe deze wordt onderzocht op effecten.
9. Bij veenoxidatie/bodemdaling mist men de nuance van het effect van menselijk handelen. Ook de aanvullende doelen uit het Veenweideprogramma toevoegen: robuust en klimaatbestendig watersysteem en duurzaam toekomstperspectief voor de landbouw.
10. Bij 'Huidig provinciaal omgevingsbeleid' wordt niet concreet verwezen naar de vastgestelde aanpak Fryslân Klimaatbestendig 2050+ (Blauwe Omgevingsvisie) en de daarin opgenomen inzet. Graag aanvullen in de NRD.
11. We vragen de Friese Energievisie alsnog op te nemen bij 'Autonome ontwikkelingen' (over provinciaal beleid).
12. De ruimtelijke impact van zorg en gezondheid komt in de Contourenschets zeer beperkt aan de orde. Graag aanvullend opnemen in de NRD.
13. In de diverse analyses en beschrijvingen komt naar voren dat er voor diverse ontwikkelingen forse ruimteclaims aan de orde zijn. Is in voldoende mate inzichtelijk wat die diverse ruimteclaims zijn? Graag meer aandacht hiervoor in de NRD.
14. Graag specifiek aandacht voor de ruimtelijke kwaliteit van stadsrandzones.

Antwoord

1. Deze propositie zullen we betrekken bij het opstellen van de ontwerp-Omgevingsvisie, specifiek bij het uitwerken van de bouwstrategie voor heel Fryslân daarin; de Contourenschets geeft hiervoor al een aanzet. In het OER zullen we de keuzes hiervoor onderbouwen.
2. *Dit wordt overgenomen in het OER.* Verder uit te werken in de ontwerp-Omgevingsvisie.
3. *Dit nemen we mee in het OER en de ontwerp-Omgevingsvisie.*
4. *In het OER zullen we deze Ruimtelijk Economische Visie benoemen*, om rekening mee te houden bij het opstellen van de ontwerp-Omgevingsvisie.
5. De NRD presenteert een onderzoeksmethodiek voor het OER. De samenhang tussen natuur, klimaat, water en landbouw werken we uit in de Omgevingsvisie, op basis van een onderbouwing van de alternatieven in het OER. In de Contourenschets gaan we hier voor het Waddengebied, kleigebied, veengebied, zandgebied en specifiek de Natura 2000 gebieden, beekdalen en drinkwaterwingebieden al wel op in. Ook in het OER zullen we op deze samenhang ingaan.

6. Zie reactie hierboven. *De Natuurherstelwet en de eventuele gevolgen daarvan zullen we benoemen en indien relevant verder bekijken in het OER.*
7. Ook de samenhang tussen landelijk en stedelijk gebied werken we uit in de Omgevingsvisie, op basis van een onderbouwing van de alternatieven in het OER. In de Contourenschets gaan we hier al wel op in, zoals in de stads- en dorpsranden; hierbij gaan we met name uit van complementariteit i.p.v. tegenstellingen. Ook in het OER zullen we op deze samenhang ingaan. De scenario's/ toekomstbeelden bieden voldoende ruimte om samenhangende alternatieven op te stellen en onderzoeken.
8. De NRD presenteert een onderzoeksmethodiek voor het OER. De invulling van de landbouwhoofdstructuur werken we uit in de ontwerp-Omgevingsvisie. De Contourenschets geeft hiervoor een aanzet. Mogelijke alternatieven voor een landbouwhoofdstructuur en hun effecten onderzoeken we in het OER. De Contourenschets geeft aan dat een landbouwhoofdstructuur niet zonder meer betekent dat alle landbouwgrond, landbouwgrond moet blijven. Wel zal een afweging t.o.v. het landbouwbelang moeten plaatsvinden. Het publieke belang van voedselzekerheid weegt daarbij mee. De formulering in de Leefomgevingsfoto checken we op juistheid.
9. De Contourenschets geeft aan dat het proces van veenoxidatie wordt versterkt door diepe slootpeilen. *In de ontwerp-Omgevingsvisie en het OER zullen we ook expliciet het effect van menselijk handelen benoemen en meewegen. De aanvullende doelen uit het Veenweideprogramma zullen we toevoegen.*
10. FK2050+ is wel door Wetterskip Fryslan maar niet door de provincie vastgesteld.
11. *De provinciale Energievisie zullen we in het OER opnemen als autonome ontwikkeling en als onderdeel van huidig beleid.*
12. Een gezonde en veilige leefomgeving is in de Contourenschets een leidende inhoudelijk principe, en een belangrijk onderdeel van de overkoepelende opgaven. De NRD onderkent dit. Dit biedt voldoende aanknopingspunten voor een beoordeling in het OER en verdere uitwerking in de ontwerp-Omgevingsvisie. *We overwegen nog of we in de ontwerp-Omgevingsvisie een extra beweging of ambitie toevoegen met betrekking tot een veilige en gezonde fysieke leefomgeving, die onder andere uitnodigt tot sporten en bewegen.*
13. De NRD presenteert de onderzoeksmethodiek voor het OER; daarin hoeven nog geen ruimteclaims te staan. In de Contourenschets en de bijbehorende bijlage 2 (Opgaven- en doelenoverzicht) staan al wel enige ruimteclaims van diverse opgaven. In het OER bouwen we hierop voort en nemen we waar mogelijk het ruimtebeslag mee van de alternatieve keuzemogelijkheden voor de belangrijkste ontwikkelingen/ opgaven (en dus ook van het voorkeursalternatief).
14. We onderkennen in de Contourenschets de vele opgaven die in de stadsrandzones samenkomen en het belang van goede ontwerpen om hier ruimtelijke kwaliteit (in brede zin) te realiseren. Verder uit te werken in de ontwerp-Omgevingsvisie, specifiek de regionale bouwstrategie, met onderbouwing in het OER.

Waar aangegeven nemen we de aandachtspunten mee richting de uitwerking van de ontwerp-Omgevingsvisie en het OER.

Hoofdstuk 3

Advies Commissie mer

De Provincie Fryslân heeft de Commissie mer gevraagd een advies uit te brengen over de NRD. Op 10 juli 2025 heeft de Commissie mer het advies gepubliceerd. De Commissie mer adviseert om het OER te gebruiken om de keuzes, die het vastleggen van het toekomstperspectief voor de langere termijn vraagt, en hun impact op de leefomgeving zichtbaar te maken. In dit hoofdstuk staan de belangrijkste aanbevelingen en onze reactie op deze aanbevelingen. We hanteren de volgorde van het uitgebrachte advies van de Commissie mer.

3.1 Lessen uit De Romte Diele en samenhang met (beleids)kaders en ontwikkelingen

Aanbeveling

Neem in het OER de leerpunten op uit de interviews over De Romte Diele. Het gaat om de bijdrage aan het bereiken van de ambities, inclusief informatie uit het vorige MER en monitoring. Daarnaast gaat het om het (indertijd) doorlopen proces, inclusief participatie.

Reactie

We zullen de belangrijkste leerpunten uit de Analyse en resultaten evaluatie provinciale Omgevingsvisie Fryslân van 20 maart 2024 in het OER opnemen. Deze zullen vooral gebaseerd zijn op ervaringen met De Romte Diele door de deelnemers aan de interviews. Voor De Romte Diele is geen systematische monitoring uitgevoerd; voor de nieuwe Omgevingsvisie willen we dit wel gaan doen. Wel zullen we op basis van onder andere de Leefomgevingsfoto en onze eigen ervaringen met de doorwerking van de huidige Omgevingsvisie (zoals verwoord in de Ruimtelijke Agenda NOVEX) beknopt ingaan op de inhoudelijke bijdragen van De Romte Diele.

Aanbeveling

Geef in het OER een duidelijk overzicht van relevante (Europese) wet- en regelgeving en de impact daarvan op te maken keuzes. Kijk hierbij ook naar de verhouding tussen Omgevingsvisie en provinciale programma's, plannen en projecten, ook buiten de provincie (wat is leidend). En naar voorzienbare ontwikkelingen/plannen en de mate waarin (status) daarover al is besloten (zoals defensie, Lelylijn); gebruik hiervoor gevoeligheidsanalyses.

Reactie

In het OER zullen we een overzicht opnemen van relevant beleid (incl. programma's), regels en voorzienbare ontwikkelingen, plannen en projecten, waarmee we rekening moeten houden. We maken hierbij gebruik van bijlage 2, Opgaven en Doeloverzicht bij de Contourenschets. Een samenvatting hiervan met de essenties nemen we op in het hoofdrapport van het OER. Via een gevoeligheidsanalyse geven we aan welke beleidsruimte in dit verband nog beschikbaar is.

3.2 Foto van de leefomgeving

Aanbeveling

De Foto van de Leefomgeving sluit nog onvoldoende aan op de Friese ambities, doelen en opgaven en de bijbehorende beoordelingscriteria. Zorg ervoor dat een deel van de informatie beter aansluit op de opgaven waarmee de provincie aan de slag wil, ook qua detailniveau (bijv. de invulling van een vitale, circulaire economie). Let hierbij mede op de leesbaarheid van het kaartmateriaal.

Reactie

We zullen in het OER, op basis van o.a. de recente Contourenschets, een duidelijke en systematische relatie aanbrengen tussen ambities, provinciale opgaven en bijbehorende doelen, en passende beoordelingscriteria; we zullen hiervoor een beperkt aantal, eenduidige begrippen hanteren. We hebben in dit verband nog eens kritisch gekeken naar de beoordelingscriteria en hoe deze zijn verwerkt in de Leefomgevingsfoto. Waar dat zinvol en haalbaar is in relatie tot opgaven en doelen, en voor de beoordeling van alternatieven, hebben we deze criteria aangevuld/ aangepast. Leidraad hierbij is dat het gaat om aspecten waarop we als provincie via de Omgevingsvisie en de doorwerking ervan invloed hebben.

Aanbeveling

Maak in de Foto van de Leefomgeving de verschillen tussen gebieden zichtbaar en houd daar rekening mee in de uitwerking van de ambities, het alternatievenonderzoek en in de beoordeling. In de NRD ontbreken de Waddenzee en het IJsselmeer en de eilanden komen beperkt aan bod. Ook in de beleidsscenario's is weinig aandacht voor de diversiteit binnen de provincie. Specifiek aandacht wordt gevraagd voor het onderscheid naar de woon-, leef- en werkgebieden (zoals stedelijk gebied, landelijk gebied en de Waddeneilanden).

Reactie

In de Contourenschets benoemen we het belang/nut van een gebiedsspecifieke benadering en de uitwerking daarvan in de (ontwerp)Omgevingsvisie. Voor zo'n gebiedsgerichte benadering is ruimte voor maatwerk nodig om invulling te kunnen geven aan gebiedsspecifieke oplossingen van onderop. In de nieuwe Omgevingsvisie willen we daarnaast op onderdelen en naar opgaven, voor heel Fryslân meer sturing geven via generieke kaders. Deze kaders - zoals zoekgebieden voor energie en voor grootschalige bedrijvigheid en de regionale bouwstrategie met grote verstedelijkingslocaties -, zijn mede gebaseerd op de omstandigheden in de gebieden. Dit geldt ook voor de Leefomgevingsfoto, waarin veel informatie op provinciaal niveau is gebaseerd op scores in de gebieden. Niettemin zullen we gebiedsspecifieke informatie toevoegen en ook bij de alternatievenbeoordeling in het OER rekening houden met verschillen tussen gebieden. In de Contourenschets besteden we al meer aandacht aan de Waddenzee, Waddeneilanden en het IJsselmeer. In de (ontwerp)Omgevingsvisie en het OER zullen we dit benoemen en doorzetten. In de beleidsscenario's/ toekomstbeelden hebben we bij elk scenario/ toekomstbeeld al een specifiek onderdeel 'Waddenkust, Waddenzee, Waddeneilanden, IJsselmeer(kust)' opgenomen. Een verdere verbijzondering van de scenario's/ toekomstbeelden naar gebieden vinden we niet nodig, gelet op de status en functie ervan als 'alternatievengenerator'. Bij de uitwerking en beoordeling van de alternatieven in het OER zullen we rekening houden met onderscheid naar gebieden, wanneer de effecten van alternatieven daartussen wezenlijk verschillen.

Aanbeveling

Voeg aan de Foto van de Leefomgeving per thema een overkoepelende en samenhangende conclusie toe. En geef meer uitleg over hoe de optelsom van de verschillende criteria heeft geleid tot een bepaalde bandbreedte (bijv. voor grondwater).

Reactie

We hebben dit per thema toegevoegd, en waar nodig meer uitleg gegeven aan de totstandkoming van een bandbreedte.

3.3 Van ambities naar alternatieven

Aanbeveling

Een duidelijk en overzichtelijk beeld van de ambities, ook in volgorde van belangrijkheid, brengt structuur aan (ook in het OER) en helpt bij het maken van keuzes. En het helpt bij het uitwerken van een passend beoordelingskader en monitoringsprogramma.

Reactie

Zie ook onze reactie hiervoor bij paragraaf 3.2 met betrekking tot de relatie tussen ambities, provinciale opgaven en bijbehorende doelen, en passende beoordelingscriteria. Hierbij leggen we de focus op een beknopt aantal heldere en zo concreet mogelijke doelen voor de opgaven. Voor de ambities baseren we ons op de hoofdambitie uit de Contourenschets: Herkenbaar Fryslân, klaar voor de toekomst, met sterke steden en dorpen in een landschap van wereldklasse. Met deze ambitie dient de Friese leefomgeving bij te dragen aan de brede welvaart van alle Friezen. We onderkennen in dit verband dat een duidelijk onderscheid naar ambities, provinciale opgaven met bijbehorende doelen, en passende beoordelingscriteria, structuur aanbrengt in het OER en de Omgevingsvisie en de daarvoor te maken keuzes.

Aanbeveling

Zorg voor zoveel mogelijk SMART-geformuleerde ambities en doelen. Daarbij is het ook nodig om definities en criteria te omschrijven; wat is bijv. een 'circulaire samenleving'? In vergelijking tot bijlage A2 bij de Contourenschets is het in de NRD minder duidelijk dat een gezonde leefomgeving zowel gezondheidsbescherming als - bevordering omvat. Leg in het beoordelingskader een duidelijke relatie met de opgaven die uit de Foto van de Leefomgeving volgen, zoals klimaatbestendigheid. En laat de ambities, zoals brede welvaart, ook terugkomen in het beoordelingskader (door deze te operationaliseren) en laat in het OER zien hoe de Omgevingsvisie daaraan bij kan dragen.

Reactie

Waar mogelijk zullen we ambities en doelen, definities en criteria concretiseren resp. verduidelijken. In het OER zullen we duidelijker de aspecten van een gezonde leefomgeving benoemen, waaronder gezondheidsbevordering (zoals een leefomgeving die uitnodigt tot sporten en bewegen). Het beoordelingskader is gebaseerd op het Rad van de leefomgeving, dat ook brede welvaart in beeld brengt. Het beoordelingskader zullen we waar nodig meer toespitsen op de ambities en doelen, mede in het licht van Brede Welvaart; zie verder de reacties in paragrafen 3.2, 3.3 en 3.4.

Aanbeveling

Formuleer tussendoelen, bijv. voor de komende tien jaar, die concreter zijn dan de huidige geformuleerde ambities en doelen voor 2050 en 2100. Focus daarbij op de omgevingskeuzes die de komende tien jaar gemaakt moeten worden.

Reactie

Zie de reacties hiervoor bij 3.2 en 3.3. In dit kader zullen we voor de opgaven waar dat mogelijk en zinvol is - zoals bij energietransitie -, ook tussendoelen voor de komende tien jaar (2035) toevoegen of concretiseren.

Aanbeveling

Het werken met ambities, doelen, opgaven, perspectieven, scenario's en bewegingen geeft verwarring over wat leidend is en wat volgend, en wat dit betekent voor het alternatievenonderzoek.

Reactie

In lijn met de reacties bij 3.2 en 3.3 zullen we in het OER en de (ontwerp)Omgevingsvisie in deze begrippen meer eenduidigheid en structuur aanbrengen en daarbij de onderlinge relaties verduidelijken. In de (ontwerp)Omgevingsvisie en het OER stellen we nu de ambities, opgaven met bijbehorende doelen, en de bewegingen centraal. De scenario's/ toekomstbeelden hebben geen bijzondere, zelfstandige status en zullen in het OER niet afzonderlijk worden onderzocht. Ze zijn louter bedoeld voor het genereren van alternatieven voor de te maken keuzes. Het OER zal de milieueffecten en sociaaleconomische effecten van deze alternatieven via de scores op de beoordelingscriteria in beeld brengen. Op basis daarvan kan het voorkeursalternatief worden bepaald en onderzocht, en kunnen GS en PS over de keuzes een onderbouwde afweging maken.

Aanbeveling

Gebruik, in aansluiting op de beoordeling van en keuzes in de Contourenschets, het alternatievenonderzoek om de keuzes te onderzoeken. Beschrijf hoe de alternatieven tot stand zijn gekomen, welke informatie daarbij is gebruikt, geef een duidelijke omschrijving van elk alternatief en geef invulling aan algemene termen als 'sterke landbouw'. Voeg bijv. een overzichtstabel toe die aan de hand van een aantal sleutelvariabelen een goed overzicht geeft van de verschillen tussen alternatieven.

Reactie

Bij het bepalen, de invulling en presentatie van de alternatieven in het OER zullen we hiermee rekening houden. De NRD, de Contourenschets en de bijbehorende Beoordeling op hoofdlijnen, vormen hiervoor de basis.

Aanbeveling

Besteed aandacht aan de invulling van de bestuurlijke rol van de provincie, dus hoe de provincie de verschillende doelen wil gaan bereiken. Bijv. door dit een plek te geven in de alternatieven of varianten. Ter illustratie: maak bij kerndoel 16 in de NRD duidelijk om welke doelen voor welk deelgebied het gaat en welke rol de provincie hierbij gaat innemen.

Reactie

Waar zinvol en haalbaar zullen we in het OER en de (ontwerp)Omgevingsvisie hieraan invulling geven. Gelet op de gewenste duidelijkheid die gemeenten vragen, zullen we in de Omgevingsvisie sowieso een onderdeel of ambitie wijden aan de sturingsfilosofie i.r.t. de te bereiken doelen en ambities. De wijze van en mate van provinciale sturing kunnen per alternatief verschillen en zullen ook in de alternatieve keuzemogelijkheden tot uitdrukking komen. Een gevoeligheidsanalyse kan hierbij nuttig zijn.

Aanbeveling

Beschrijf hoe de opbrengsten van participatie en afstemming een plek hebben gekregen in het OER. Betrek hierbij ook de omliggende provincies en waterschappen.

Reactie

In het OER en de (ontwerp)Omgevingsvisie zullen we dit uitwerken. In de Omgevingsvisie zullen ingaan op het gevolgde participatieproces en de afstemming met andere partijen.

3.4 Effectbeoordeling

Aanbeveling

De beoordeling van effecten op de omgeving en van doelbereik moet passen bij het detailniveau van het besluit. Maak hierbij de verschillen tussen deelgebieden zichtbaar en gebruik zoveel mogelijk kwantificeerbare criteria. Laat zien of en in hoeverre de geconcretiseerde doelen worden gehaald; zo niet, geef aan waarom doelbereik niet mogelijk is. Een hulpmiddel kan een matrix zijn waarin per indicator is aangegeven of het beleid in de Omgevingsvisie daarop van invloed is. Maak een vertaling van de beoordelingscriteria naar een toets op doelbereik. Geadviseerd wordt om de drie uitgangspunten toe te voegen en te toetsen (Fryske eigene bewaren, lagenbenadering benutten, perspectieven Ruimtelijke agenda benutten).

Reactie

Waar mogelijk, haalbaar en passend bij het abstractieniveau van de Omgevingsvisie, zullen we aan deze beoordeling van effecten en doelbereik invulling geven. Daarbij nemen we in aanmerking dat, naast het beleid in de Omgevingsvisie, veel factoren van invloed kunnen zijn op het doelbereik; via een synthese is evt. in te schatten hoe beleid bijdraagt aan de doelen. Een toets op het benutten van de lagenbenadering en de perspectieven (bewegingen) vinden we niet zinvol; dit zijn werkmethode/ structurende principes en geen doelen op zich. Deze willen we wel zoveel mogelijk inzetten bij het onderzoek en de beoordeling van alternatieven.

Aanbeveling

Geef een duidelijke beschrijving van hoe de kwalitatieve beoordeling door specialisten en medewerkers tot stand is gekomen (navolgbaar en herhaalbaar).

Reactie

In het OER zullen we dit aangeven.

Aanbeveling

Maak zoveel mogelijk gebruik van wetenschappelijk onderbouwde concepten. Een voorbeeld voor gezondheid is het WHO-model Kwaliteit van Leven, waar meetbare indicatoren voor zijn opgesteld. Geadviseerd wordt om in de Foto van de Leefomgeving een relatie te leggen tussen de score (smileys) en de criteria. Dat geeft duiding aan de huidige situatie en de referentiesituatie t.o.v. de streefwaarde/ ambitie.

Reactie

In het OER zullen we hiervan uitgaan en waar beschikbaar en haalbaar, meetbare indicatoren gebruiken. Voor gezondheid gebruiken we bij voorkeur de uitgangspunten/ criteria van de GGD. In de Leefomgevingsfoto gaan we meer in op de relatie tussen de scores voor de kwaliteit van leefomgeving en de streefwaarden/ ambities (doelbereik).

Aanbeveling

Onduidelijk is wat een verbetering of verslechtering t.o.v. de huidige situatie en de referentiesituatie betekent voor de beoordeling van de effecten van een alternatief. Maak per omgevingsthema duidelijk hoe de beoordelingsschaal zich verhoudt tot de referentiesituatie; hanteer hiervoor onderscheidende klasse-indelingen, zodat duidelijk is wanneer iets zeer positief of zeer negatief is.

Reactie

Zie vorige reactie. In het OER zullen we verduidelijken wat een verbetering of verslechtering van de situatie betekent voor het doelbereik, met de kanttekening dat doelbereik van verschillende, deels niet beïnvloedbare factoren afhankelijk is.

Aanbeveling

Onderbouw t.b.v. de effectbeoordeling de keuze van de rekenregels/-modellen en van de gegevens waarmee de gevolgen/effecten worden bepaald. Voeg een literatuur- en referentielijst toe. Ga ook in op de onzekerheden m.b.t. kwaliteit van de gegevens en de gehanteerde rekenregels/ -modellen. Vertaal dit zo mogelijk in een bandbreedte van gevolgen en geef aan wat dit betekent voor de vergelijking van de alternatieven.

Reactie

Van informatie afkomstig van betrouwbare wetenschappelijke bronnen, wordt de onderzoeksmethode niet verantwoord in het OER. We gaan ervanuit dat deze data wetenschappelijk verantwoord is. We zullen alert zijn op de juiste bron vermelding. Onzekerheden zullen we benoemen; zo mogelijk geven we aan wat dit betekent voor de alternatievenvergelijking.

Aanbeveling

In bijlage 1 staan per inhoudelijk thema aandachtspunten in het verlengde van de vorige opmerkingen. Deze zijn relevant voor de verdere uitwerking van het OER. De Commissie vraagt onder meer aandacht voor gebiedsspecifieke invulling, het zichtbaar maken van cumulatieve effecten, het gebruik van betekenisvolle indicatoren, en de toepassing van actuele en leesbare kaartbeelden.

Reactie

Waar mogelijk, zinvol en haalbaar zullen we deze inhoudelijke punten in het OER meenemen. Voor de indicatoren die we hanteren, gaan we primair uit van indicatoren waarop het beleid van de Omgevingsvisie invloed/ effect heeft; zo heeft de Omgevingsvisie/ provincie geen of slechts beperkt invloed op neerslagtekort, risicovol gedrag, resp. invoering van rijtaak-ondersteunende systemen in (vracht)auto's. Dit geldt ook voor de aspecten die we per thema met de Leefomgevingsfoto in beeld brengen. Enkele criteria voor gezonde leefomgeving/ gezond gedrag, milieu, bodem en water, natuur, (bereikbaarheid) voorzieningen, en (circulaire) economie zullen we aanpassen en/of aanvullen.

3.5 Toegankelijke en begrijpelijke informatie

Aanbeveling

De Commissie wijst op enkele meer algemene aandachtspunten m.b.t. een begrijpelijke samenvatting (zelfstandig leesbaar, waarin duidelijk is wat het voorkeursalternatief is en hoe deze tegemoet komt aan de geconstateerde knelpunten en de ambities), een toegankelijk en goed leesbaar hoofdrapport (geeft inzicht in de verschillen tussen alternatieven en in toegekende scores; maakt ook regionale verschillen zichtbaar; achtergrondinformatie staat in de bijlagen), en inzicht in leemten in kennis en onzekerheden (toegespitst op relevantie voor besluitvorming en wat er op korte termijn kan worden ingevuld).

Reactie

We zullen deze punten op passende wijze in het OER verwerken.

3.6 De uitvoering van de omgevingsvisie

Aanbeveling

Maak een overzicht van de belangrijkste (ruimtelijke) dilemma's waar vervolgbesluiten voor nodig zijn en in welke vorm. Koppel de vervolgbesluiten aan thematische programma's, gebiedsprogramma's, omgevingsplan of herziening(en) van Omgevingsvisie(s). Besteed daarbij ook aandacht aan beleidskeuzes die door andere overheidslagen worden gemaakt. Geef aan op welke manier het belang van de leefomgeving en de ambities van de gemeenten worden meegewogen bij deze vervolgbesluiten.

Reactie

We zullen deze punten op passende wijze in de (ontwerp)Omgevingsvisie en in het OER verwerken (bijv. in een hoofdstuk monitoring en evaluatie). In de (ontwerp)Omgevingsvisie zullen we in ieder geval richting geven aan de uitwerking/ invulling van de Omgevingsvisie in Omgevingsprogramma's. Dit doen we door o.a. aan te geven welke Omgevingsprogramma's we gaan opstellen cq. actualiseren (een overzichtelijk aantal, samenhangende Omgevingsprogramma's).

Aanbeveling

De Commissie wijst op het belang van duidelijke en toetsbare normen, kaders en regels en het monitoren van de ontwikkelingen in de provincie. Zo kunnen ongewenste gevolgen tijdig worden gesignaleerd en kan zo nodig worden bijgestuurd. Een monitoringsplan met heldere indicatoren is daarvoor noodzakelijk. Op die manier wordt inzichtelijk of de verschillende doelstellingen gedurende de looptijd van de Omgevingsvisie kunnen worden gerealiseerd. Geef in het OER daarom een beschrijving van de voorgenomen monitoringsmaatregelen.

Reactie

We onderkennen het belang van langjarige monitoring op basis van een overzichtelijk aantal eenduidige kerncriteria. In de nieuwe Omgevingsvisie willen we hiervoor een belangrijke basis leggen, zodat monitoring en evaluatie structureel worden en de beleidscyclus gaat draaien. In de (ontwerp)Omgevingsvisie zullen we op de monitoringsmaatregelen ingaan. In het OER komt dit aan bod in het hoofdstuk monitoring en evaluatie.